

**Відгук
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Геннадія Володимировича Шипунова
«Принципи концептуалізації ідейно-інституційної
еволюції лівих політичних партій»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки**

Актуальність дисертаційної роботи Геннадія Шипунова детермінована необхідністю глибокого наукового осмислення ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій. Згадана необхідність визначена низкою факторів. По-перше, сьогодні комуністичні, соціалістичні та соціал-демократичні партії переживають складний процес ідеологічної та організаційної модернізації, який би дозволив їм ефективно адаптуватись до нової політичної, економічної та соціокультурної реальності ХХІ століття. Це ставить перед політичною наукою завдання детального вивчення стратегій такої адаптації. По-друге, політичні партії, зокрема й ліві, традиційно розглядають як важливих (а іноді й як визначальних) агентів демократизації поставоритарних держав Центральної та Східної Європи. Це ставить перед політичною наукою завдання визначення актуальних позицій лівих партій у процесі демократизації політичних режимів країн згаданого регіону. По-третє, з огляду на занепад лівого руху в Україні важливим дослідницьким завданням постає вивчення можливостей його відновлення (на яких ідеологічних та організаційних засадах?) та подальшої участі лівих партій у політичному житті нашої держави.

Усі необхідні науково-теоретичні можливості для успішного розв'язання сформульованих завдань створює розроблена Г. В. Шипуновим у його дисертаційній роботі авторська методологічна концепція з вивчення ідеологічної та організаційної еволюції політичних партій, яку він адаптував для дослідження лівих партій. Конструюючи її, дисерант опирався на добре розроблену теоретико-методологічну базу, зокрема, на засади історичного,

соціологічного та дискурсивного неоінституціоналізму, принципи соціального конструктивізму та транзитологічної парадигми (с. 30–31). Це дало йому можливість успішно вирішити поставлені завдання та отримати обґрунтовані висновки, які вирізняються науковою новизною та є вагомим внеском у розвиток політичної науки (с. 31–42, 447–464).

Автор дисертаційної роботи чітко визначив мету та завдання, об'єкт і предмет, аргументовано означив географічні рамки дослідження (с. 27–30). Все це дозволило йому вірно вибудувати структуру дисертації. Тож, працюючи над досягненням поставленої мети та розв'язанням визначених завдань, дисертант отримав низку цікавих наукових результатів.

По-перше, він провів комплексне дослідження стану наукового опрацювання проблеми ідейно-інституційної еволюції лівих партій (с. 45–64). В цьому аспекті автор сформулював дослідницькі проблеми, розв'язання яких, за його твердженням, дозволить повноцінно осмислити специфіку та основні актуальні напрями ідеологічного та організаційного розвитку лівих партій: по-перше, визначення стратегій ідеологічної та організаційної адаптації лівих партій до нових суспільно-політичних і соціально-економічних умов, які сформувались на тлі переходу розвинутих індустриальних країн на постіндустриальну стадію соціальної еволюції (яка організаційна модель партії відповідає цьому типу суспільства?) та краху того глобального лівого ідеологічного проекту, який протягом багатьох десятиріч представляв і прагнув реалізувати на практиці СРСР; по-друге, визначення особливостей ідеологічного та організаційного розвитку лівих партій у посткомуністичних державах на тлі їхнього переходу від авторитарного до нового типу режиму – демократичного, нового авторитарного чи гібридного (специфіка транзиту та того інституційного дизайну, що був сформований за результатами переходу та у межах якого функціонують політичні партії) (с. 64).

По-друге, обґрунтовуючи позицію, що ідеологічний та організаційний розвиток політичних партій необхідно розглядати як процес, який

детермінований сукупною дією зовнішніх і внутрішніх чинників (зміни, які відбуваються у зовнішньому середовищі змушують партії реагувати й адаптуватись до них, вдаючись до ідеологічних та організаційних трансформацій), автору вдалося вірно визначити особливості їхнього взаємозв'язку: першопричиною партійних перетворень є ті зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Однак не всі у партії погоджуються з необхідністю здійснення ідеологічних і організаційних трансформацій, що зумовлює внутрішньопартійну боротьбу між різними фракціями за чи проти змін. Тому можливість їхньої реалізації напряму залежить від успіху в формуванні прибічниками змін домінуючої внутрішньопартійної коаліції, яка здатна нав'язати партії свій політичний курс. Тож безпосередньою причиною партійних трансформацій дисертант визначає внутрішньопартійні зміни – домінуючої коаліції та партійного керівництва (с. 33, 69–75, 448–450).

По-третє, цікавим є висновок, що кожен тип суспільства, який виникає на тому чи іншому етапі соціальної еволюції, продукує свій організаційний тип партії з особливим місцем ідеології у його межах: традиційне буржуазне суспільство – кадрові партії (ідеологічні питання не мають пріоритетного значення – звернення до них зумовлене тільки міркуваннями їхньої корисності для успіху кандидатів від партії на виборах); розвинуте індустріальне – масові (ідеологія має для них пріоритетне значення – вона є основою їхньої діяльності, визначаючи у тому числі принципи організаційної побудови партії); перехід від індустріального до постіндустріального суспільства зумовив виникнення «всеохоплюючих» партій (суттєве зменшення уваги до ідеологічного контексту партійної діяльності як наслідок загальної тенденції до деідеологізації політики у західних суспільствах, що стало результатом послаблення традиційних міжгрупових конфліктів і соціополітичних поділів). У межах постіндустріального суспільства в цьому контексті дисертант зафіксував існування двох провідних тенденцій: ідеологічна та організаційна трансформація традиційних партій (конвергенція кадрових і масових партій, яка внаслідок розмивання сутнісних відмінностей

між ними призводить до їхньої гібридизації та утворення «модернізованої кадрової партії»); формування партій «нової політики», які, протиставляючи себе традиційним партіям «старої політики», є інституційними представниками інтересів нових соціальних груп – постматеріалістів (с. 33–34, 84, 88–90, 127–128, 450–451).

По-четверте, важливим внеском автора дисертаційної роботи у розвиток політичної науки є розроблені ним каталоги індикаторів: а) партій «нової політики» (с. 34, 90–93); б) лівих, правих і центристських (правоцентристських і лівоцентристських) партій (с. 167–183). Використання цих індикаторів, які відображають ідеологічні та організаційні особливості згаданих партій, надає повноцінні пізнавальні можливості для ідентифікації належності певної політичної сили до тієї чи іншої категорії.

По-п'яте, окрім необхідно відзначити те, що, діючи у межах своєї дослідницької стратегії з вивчення ідейно-інституційного розвитку лівих партій, дисертанту вдалось повноцінно з наукового погляду та об'єктивно (не вдаючись до ідеологічно ангажованих оцінок) осмислити особливості становлення ідеологічних принципів та партійної інституціоналізації лівих сил у другій половині XIX століття; з'ясувати специфіку виникнення соціалістичних та комуністичних партій (с. 186–229); дослідити особливості анархо-синдикалізму (с. 279–285); означити особливості західного марксизму та руху «нових лівих» (с. 366–398); визначити основні напрями ідеологічного та організаційного розвитку комуністичних, соціалістичних та соціал-демократичних партій у XX та XXI ст. (с. 295–336, 398–443).

По-шосте, автору вдалося чітко встановити головні чинники, які визначили логіку і напрями ідейно-інституційної еволюції західноєвропейських лівих партій. Можна погодитись з його твердженням, що тут йдеться про: зміну соціальної структури розвинутих індустріальних суспільств (передусім поява нових суспільних груп, орієнтованих на постматеріальні цінності); суттєве послаблення політичних конфліктів на класовій основі, що було зумовлено зменшенням соціального розшарування в

суспільстві, насамперед завдяки поліпшенню соціально-економічного стану робітничого класу внаслідок успішної реалізації державою соціальних програм; ефективність моделі соціально-економічного розвитку, яку пропонують (або реалізують, перебуваючи у владі) ліві партії, особливо на тлі викликів глобального економічного розвитку (нездатність успішно долати наслідки економічних криз веде до депопуляризації лівих ідей та політичних сил, що їх представляють). Реагуючи на дію цих факторів, ліві партії були змушені для власного політичного виживання обрати стратегію модернізації у напрямі моделі «всеохоплюючих» партій – перетворення з робітничих партій на партії «усього народу»: суттєве зменшення ідеологічної складової у партійній діяльності (особливо тих положень, які стосувались здійснення широкої націоналізації та відкидання принципів вільного ринку) та ролі пересічних членів і прибічників партії (апеляція не до них, а безпосередньо до широкого кола виборців з усіх суспільних груп) (с. 37–38, 398–399, 443–445, 462–463).

Водночас, не применшуючи наукового значення дисертаційної роботи та новизни її результатів, вважаю за необхідне висловити низку зауважень та побажань:

1. В огляді наукової літератури, у тій частині, в якій йдеться про праці та джерела, що дають можливість скласти цілісне уявлення про закономірності ідеологічного та організаційного розвитку лівого політичного руху, доцільно було б згадати постать та наукові праці Романа Роздольського – визнаного дослідника марксизму та одного із засновників комуністичного руху на Західній Україні у 20-х роках ХХ ст. Але це, безумовно, не стільки зауваження, скільки побажання.

2. Аналізуючи особливості організаційної еволюції політичних партій та відзначаючи тенденцію переходу партій «нової політики» до онлайн-простору (виникнення мережевих партій або кіберпартій) (с. 34, 92–93), доцільно було би автору дати відповідь на питання щодо майбутнього самого інституту політичної партії. Чи зберігатиме він свою політичну значущість та

актуальність в умовах, коли розвиток інформаційних технологій створює все більше можливостей для безпосередньої участі громадян у політичних процесах, за якої вони все менше потребуватимуть інституційних представників їхніх інтересів (якими є партії)?

3. Прагнучи розв'язати серйозну дослідницьку проблему, яка часто виникає під час визначення ідеологічної належності політичних партій (невідповідність між ідеологічними принципами партій, зафікованими у програмах, та їхнім дотриманням у реальній політиці), дисертант запропонував у межах застосування контент-аналізу авторську методику визначення ідеологічної послідовності партії, суть якої полягає у порівнянні балів, отриманих партією за результатами аналізу її партійної та виборчої програми (с. 120–127). Однак автор обмежився лише теоретичними міркуваннями. Вважаю, що варто було продемонструвати практичну ефективність застосування цієї методики, апробувавши її в контексті дослідження якоїсь конкретної політичної партії. Особливо цікаво це було б зробити на прикладі українських партій.

4. Детально аналізуючи у шостому розділі утвердження концепцій демократичного та ліберального соціалізму як офіційних ідеологій європейських соціал-демократичних партій, дисертант констатує, що на сьогоднішній день концепція демократичного соціалізму внаслідок ідеологічного зміщення вправо максимально наблизилась до концепції ліберального соціалізму (с. 352). Це твердження потребує додаткового обґрунтування та уточнення, з точки зору більш чіткого визначення, по-перше, відмінностей між демократичним та ліберальним соціалізмом; по-друге, тих ідеологічних позицій, в яких демократичний соціалізм змістився вправо та наблизився до ліберального соціалізму.

5. Досліджуючи траєкторії ідеологічного та організаційного розвитку соціал-демократичних партій, автор сконцентрувався на вивчені досвіду Соціал-демократичної партії Німеччини та Лейбористської партії Великої Британії, залишивши на периферії своєї уваги ті європейські країни, у яких

соціалістичні та соціал-демократичні партії традиційно відіграють важливу роль у політичному житті. Йдеться, зокрема, про Францію, Іспанію, Грецію, Італію, Швецію. Вважаю, що дисертанту вдалося б отримати більш повну картину ідеологічної та організаційної еволюції європейських соціалістичних та соціал-демократичних партій, якби він приділив більше уваги дослідженю лівих партій згаданих держав.

6. У підрозділі 6.6. автор визначає та досліджує основні тренди розвитку лівих політичних партій (у 2008–2017 pp.) на тлі відродження популярності лівих ідей в Європі. Однак у цьому контексті він зосередився на вивченні лише соціалістичних та соціал-демократичних партій (с. 426–443). Водночас цікаво було б з'ясувати, як означений дисертантом ренесанс соціалістичних ідей вплинув на сучасну ідеологічну еволюцію комуністичного руху.

7. Ще одне зауваження технічного плану: вважаю, що посторінкові коментарі (дійсно, цікаві і значні) все ж заважають і ускладнюють сприйняття основного тексту і є, на мій погляд, певною мірою, зайвими.

Однак висловлені зауваження не применшують загального позитивного враження від дисертаційної роботи. Можна стверджувати, що вона є самостійним, цілісним, логічним та завершеним дослідженням, основні положення якого характеризуються науковою новизною. Автору вдалось успішно розв'язати поставлені завдання та досягти основної мети – виробити комплексну дослідницьку стратегію з вивчення ідеологічної та організаційної еволюції лівих політичних партій. За темою дисертації опубліковано достатню кількість наукових публікацій – 53, зокрема індивідуальну монографію та 24 статті в українських та зарубіжних фахових виданнях з політичних наук. Основні результати дослідження також були апробовані дисертантом на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях, що відображено в авторських тезах доповідей. Автореферат оформленний згідно з усіма необхідними вимогами, його зміст адекватно відображає основні положення дисертаційної роботи.

Усе це дає підстави констатувати, що дисертаційна робота Г. В. Шипунова «Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій» виконана на високому науково-теоретичному рівні, яке відповідає сучасним вимогам МОН України до такого роду наукових робіт та паспорту обраної спеціальності. Тож автор дисертаційної роботи заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

Офіційний опонент –
 доктор політичних наук, професор,
 завідувач кафедри політичних наук і права
 Державного закладу «Південноукраїнський
 національний педагогічний університет
 імені К. Д. Ушинського»

С. М. Наумкіна

